

УДК 811.161.2'373.2

Голінатий О. П.

ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ МІСТА БОБРИНЕЦЬ

Сучасні гіпотези стосовно етимології назви районного центру Кіровоградської області є досить умовними. У статті досліджено нові факти, які засвідчують відгідронімне походження ойконіма Бобринець.

Ключові слова: ойконім, гідронім, апелятив, трансонімізація.

Етимологія назви районного центру Кіровоградської області міста *Бобрині́ць* овіяна багатьма легендами та переказами. За одними даними, перше поселення на території сучасного міста з'явилося близько 1770 року. Його заснували вихідці з с. *Великий Бобрик* на р. *Кодима*, котрі раніше прийшли з с. *Старий Бобрик* на Житомирщині (нині Володарськ-Волинського району). За іншими даними, засновником *Бобринця* був полтавський козак Хома Бобрик, від прізвища якого за допомогою двоелементного суфікса *-инець* утворилася сучасна назва [5, с. 53]. Ще один варіант відантропонімного походження ойконіма Бобринець запропонував етнограф Василь Лобода, пов'язавши його з прізвищем відомого російського феодала *Бобринського* – власника земель на Черкащині та Кіровоградщині [2, с. 30]. У народі також вважають, що назву село отримало за зоологічною ознакою: у річці, яка протікає повз населений пункт, колись водилося багато бобрів. Щоправда, в монографії «Знайомі незнайомці» мовознавець Алла Коваль спростовує цю відзоолексемну гіпотезу на користь відойконімній [1, с. 98].

Кожну з цих гіпотез можна щонайменше піддати сумніву. Якщо переселенці, які заснували тут слободу, справді прийшли з с. *Великий Бобрик*, то чому вони не назвали її *Малим Бобриком* без форманта *-ець* відповідно до традицій іменування поселень такого типу? Якщо ж узяти за основу гіпотезу відантропонімного походження назви *Бобринець* (від прізвища *Бобрик* чи *Бобринський*), то за законами творення відантропонімних посесивних ойконімів поселення мало б іменуватися *Бобринкою* або ж *Бобринівкою*. Крім того, у жодних джерелах не зафіксовано фактів перебування поміщиків *Бобринських* на території Бобринецького району, не кажучи вже про належність їм земельних маєтків. Ба навіть більше, слобода *Бобринець* існувала задовго до появи гіпотетичних власників цих земель графа *Олексія Григоровича Бобринського* (позашлюбного сина російської імператриці *Катерини II* і графа *Григорія*

Орлова) та його сина Олексія (піонера цукрової промисловості в Російській імперії, співвласника маєтків на території сучасної Черкащини) [за матеріалами Вікіпедії].

То звідки ж походить ойконім *Бобринець*? В «Історії міст і сіл Української РСР» записано, що перше поселення на території сучасного районного центру з'явилося 1767 р. й іменувалося *Малим Бобринцем*, а з XVIII ст. – *Бобринцем* [ІМіС, с. 125–126]. Цей факт має історичне підтвердження: у рамках проведеного царським урядом перепису населення і господарств півдня України 1767 р. запорізький полковник А. Кийнаш повідомив Запорізький Кіш, що поблизу річки *Сугоклії* виникло поселення *Малий Бобринець* [ГПРИ, с. 38]. Проте ця інформація – це тільки перша писемна згадка про *Бобринець*, яка не пояснює етимологію ойконіма.

Зрештою, під час дослідження історичних хронік, списків поселень та картографічних джерел XVIII–XIX ст., з'явилися нові свідчення щодо походження назви міста *Бобринець*. Ось найдавніші фіксації ойконіма: *Бобринцева* (K1786); Сл: *Бобринець* (ПГМ-О, Часть V); Каз. село *Бобринцово* (ВАН); *Бобринець* (K1809; ТВТК, XXVII, 10; K1883); *Бобринець*, съ предмѣстьями *Грицьковымъ*, *Рощиной*, *Военициной* и *Ковалевкой*, зашт. гор. (СНМ-ХГ, с. 19).

Як бачимо, спершу місто *Бобринець* було слободою, потім казенним селом, а вже на початку XVIII ст. розрослося й отримало статус заштатного міста. Слобідський характер поселення свідчить про те, що *Бобринець* заснували селяни-втікачі, які освоювали так звані слободи – вільні від власників землі. Алла Коваль зазначає, що «ці території були заселені, в основному, втікачами від гніту польської шляхти. Слободами називали й такі поселення, які виникли на незаселених землях великих магнатів-землевласників. Обіцянками звільнення від податків або наданням пільг («слобод») протягом кількох років землевласники принадували людей селитися на їх землях» [1, с. 9].

Окрім адміністративного значення поселення, важливими є модифікації в самій назві: у всіх джерелах XIX ст. ойконім записаний однаково – *Бобринець*, а от у II половині XVIII ст. – *Бобринцово* та *Бобринцева*. На перший погляд, простежується очевидне відантропонімне походження назви поселення – чи то від *Бобринцева*, чи то від *Бобринцова*. Проте у «Планах генерального межування Ольвіопольського повіту Херсонської губернії» зафіксовано, що слобода *Бобринець* дублює однойменну назву місцевої річки – правої притоки *Сугоклії*. Ця річка має багато відгалужень у вигляді ярів, які називаються *Бобринськими* – овр.: *Бобринской* (ПГМ-О, Часть V). У межах одного з таких ярів виникло поселення *Караказелеве*, від початку XIX ст. більш відоме як *Бобринка*: *Караказелева* (ВАН; К1883); *Бобринка* (ТКХГ; ТВТК XXVII, 10); *Караказилево* д. (ВСПХГ); *Бобринка* (*Караказелева*) д. и эк. *Дембровскаго* (*Шестакова*) (СНМ-ХГ, с. 205). Саме через спільний із районним центром онім Василь Лобода назвав ойконім *Бобринка* похідним від назви *Бобринець* за допомогою демінутивного суфікса *-к(а)* [1, с. 30], що теж досить сумнівно з погляду деривації та акцентології.

Таким чином, спільна онімна основа для річки та розташованих на ній двох населених пунктів змінює акценти етимології. У «Словнику гідронімів України» права притока *Сугоклії* протягом XX століття і до сьогодні іменується *Бобринкою*, а в II половині XIX ст. – *Бобринець* (див. СГУ, с. 59). Більш ранніх фіксацій гідроніма жоден словник не наводить. Отже, інформація з «Планів генерального межування...» свідчить про те, що назва річки *Бобринець* існувала значно раніше – ще у II половині XVIII ст., тобто в період заснування слободи *Бобринцеве*.

Необхідно зазначити, що згаданий вище гідронім на *-ець* не є одиничним на території Кіровоградщини. Річки *Сланець*, *Інгулець*, *Розсохуватець* свідчать про продуктивність даної моделі номінації. А в цілому, група гідронімів на *-ець* – це понад 200 назв водних об'єктів у басейнах *Дніпра*, *Південного Бугу* та *Дністра* [3, с. 96]. Як зазначає відомий мовознавець Олег Трубачов, «гідронімі утворення на *-ець*

на території Верхнього Подніпров'я мають чітко гідронімічний характер, функціонують як у чистому вигляді, так і у складі складних суфіксів *-авець*, *-овець*, *-енець*, *-инець* тощо» [4, с. 223]. Крім того, численні приклади вказують на те, що гідроніми з суфіксом *-ець* зазвичай позначають притоку, а специфіка гідронімічної функції полягає не в демінутивному значенні гідрооб'єкта, а у вказівці на похідність одного утворення від іншого чи на зв'язок двох гідронімів [4, с. 223–224].

Існує величезна кількість прикладів гідронімів на *-ець*, утворених від одвічних слов'янських апелятивів *граб(ов)-*, *верб(ов)-*, *камен-*, *гусин-*, *яблон-*, *тростян-*, *рак(ов)-*, *круп-*, *волч-* та ін., що надає групі гідронімів на *-ець* характеру монолітності [4, с. 224]. Крім того, більшість основ – це апелятиви на позначення місцевої флори та фауни.

Серед слов'янських гідронімів з формантом *-ець* представлено назви, похідні від зооапелативів: *Losieniec*, *Rybieniec*, *Wieprzhec*, *Wieprzeniec*, *Wolczyniec*, *Wolowiec*, *Zwierzyniec* тощо [4, с. 221–222]. Серед них є й гідроніми, похідні від зоолексеми *бобер*: *Бобровець* (ліва притока *Палужа*, права притока *Беседи*), *Бобрець* (права притока *Данилівки*, ліва притока *Десни*), *Бобриця* (права притока *Дніпра*) [3, с. 86].

Враховуючи ці факти, можна зробити висновок, що ойконім *Бобринець* є відгідронімною трансонімізованою назвою. Спочатку слобода іменувалася *Бобринцева* (*Бобринцово*) за допомогою посесивних суфіксів *-ев-* та *-ов-*, які виражали похідність від назви місцевого водного об'єкта. Сучасна назва міста *Бобринець* є топонімічною метонімією відповідно до первинного гідроніма (коли структура ойконіма абсолютно збігається зі структурою назви водного об'єкта). Так само гідронім *Бобринець* походить від зоолексеми *бобер*, оскільки у водоймі водилися бобри. Відповідно поселення *Караказелеве* з часом перейменували на *Бобринку* за цією ж зоознакою, що засвідчено наголосом на першому складі. Формант *-ин*, який функціонує у складі складних суфіксів *-инець* та *-инк(а)*, виконує посесивну функцію і характерний для більшості онімів із коренем *бобр-*.

Список літератури

1. Коваль А. П. Знайомі незнайомці: походження назв поселень України / А. П. Коваль. – К.: Либідь, 2001. – 304 с.
2. Лобода В. В. Топонімія Дніпро-Бузького межиріччя / В. В. Лобода. – К.: Вища школа, 1976. – 316 с.
3. Топоров В. Н. Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья / В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев. – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – 270 с.
4. Трубачев О. Н. Названия рек Правобережной Украины. Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация / О. Н. Трубачев. – М.: Наука, 1968. – 289 с.
5. Янко М. Т. Топонімічний словник України: Словник-довідник / М. Т. Янко. – К.: Знання, 1998. – 432 с.

Умовні скорочення назв джерел

- ВАНН** – Вести до атласу Вознесенського наместничества, склад леного з трьох округ, отшедших от Екатеринославського наместничества, придбаної от Порты Оттоманської Очаковської області і частини, оставшейся от Брацлавської губернии, и разделенного на двенадцать уездов, 1795 год.
- ВСПХГ** – Вести до списку селень Херсонської губернии, складеним при исправленнии спеціальної карти сей губернии в 1844 году.
- ГПРИ** – Городские поселенія в Российской империи. – Т. V, Ч. 2. – С. 38.
- ІМіС** – Історія міст і сіл Української РСР : в 26 т. (Кіровоградська область) / АН УРСР. Ін-т історії ; [гол. редкол.: П. Т. Тронько (голова) та ін.]. – К. : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – 816 с.
- К1809** – Карта Херсонської губернии 1809 года.
- К1883** – Карта Елисаветградского уезда по переписи 1883 года.
- К1786** – Карта Екатеринославского наместничества 1786 года.
- ПГМ-О** – Плани генерального межевания Ольвиопольского уезда Херсонской губернии // Плани генерального межевания уездов и губерний Российской империи, 1766–1861.
- СГУ** – Словник гідронімів України / [укл. І. М. Желзняк, А. П. Корспанова, Л. Т. Масенко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1979. – 781 с.
- СНМ-ХГ** – Список населенных мест Херсонской губернии и статистические данные о каждом поселении. – Херсон, 1896.
- ТВТК** – Трехверстная военно-топографическая карта Херсонской губернии, 1855–1877.
- ТКХГ** – Топографическая карта Херсонской губернии, 1820–1823.

О. Holinatyj

THE DESCENT OF THE NAME OF THE CITY BOBRYNETS

The current hypothesizes about the etymology of names of the district centre of Kirovograd centre are rather conditional. The article deals with new facts, which certify the hydronymical descent of the oikonym Bobrynets.

Keywords: oikonym, hydronym, appellative, transonimization.

Матеріал надійшов 29.10.2013

УДК 811.161.2'26+37

Гордійчук О. В.

УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ У «ПРАВОПИСІ»

У статті представлено два мікрообрази українського світу, виявлених на основі семантичного аналізу прикладного матеріалу «Українського правопису», подано їхню характеристику та наведено рекомендації щодо покращення ілюстративної частини орфографічного кодексу.

Ключові слова: правопис, приклад, мікрообраз світу.

Культурним надбанням кожної літературної мови є вироблена багаторічною традицією система загальнообов'язкових орфографічних норм, які забезпечують впорядкованість передачі мовлення на письмі. Закономірно, що стабільний і впорядкований правопис є засадою, що уможливає вільний розвиток і гармонійне функціонування мови. Український орфографічний кодекс має багатовікову і складну історію становлення, що породила низку особливостей та внутрішніх

неоднозначностей у ньому, з якими ми маємо справу до сьогодні. Тому зрозумілим і цілком закономірним є те, що протягом останнього часу відбувалося чимало дискусій навколо норм українського правопису, які ще потребують удосконалення через призму сучасності. Питання щодо українського правопису обговорювалися як у наукових колах, так і були винесені на розгляд громадськості. Із лінгвістичної проблеми правописне питання перетворювалося на проблему